
UDK 801.14 (049.3)
003.035(049.3)
Stručni rad

Prihvaćeno 21.12.1999

Damir Horga
Filozofski fakultet, Zagreb
Hrvatska

**HANDBOOK OF THE INTERNATIONAL PHONETIC ASSOCIATION.
A GUIDE TO THE USE OF THE INTERNATIONAL PHONETIC
ALPHABET**

Cambridge: Cambridge University Press (1999), (204 stranice)

SAŽETAK

U radu se kritički prikazuje Priručnik Međunarodnog fonetskog društva i načela uporabe međunarodne fonetske abecede opisane u njemu. Sažeto je prikazana i povijest samoga Društva.

Ključne riječi: fonetsko pismo, IPA transkripcija

Tijekom 14. međunarodnog kongresa fonetskih znanosti, održanog u San Franciscu (SAD) od 1. do 7. kolovoza 1999. godine predstavljena je knjiga *Handbook of the International Phonetic Association. A Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet*. Cambridge University Press, Cambridge, 1999. Autori knjige su članovi Međunarodnog fonetskog društva, koji su u vrijeme njezina stvaranja obnašali različite upravne dužnosti u Društvu (Francis Nolan, Peter Ladefoged, Ian Maddieson, Martin Barry, Martin Ball, Mike MacMachon i John Esling) te mnogi fonetičari koji su fonetski opisali 29 jezika i tako ilustrali primjenu fonetskog pisma.

Međunarodno fonetsko društvo osnovano je u Parizu 1886. godine pod imenom *Dhi Fonetik Ticerz Asociacion*, nastavljajući se na tadašnje Društvo nastavnika engleskog jezika *L'Association Phonétique des Professeurs d'Anglais*. U siječnju 1889. ime Društva promijenjeno je u *L'Association Phonétique des Professeurs d'Langues Vivantes*, a 1897. u *L'Association Phonétique Internationale (AIP)* ili engleski *International Phonetic Association (IPA)*. Desetak profesora engleskog jezika pod vodstvom Paula Passyja predložilo je uporabu fonetskog pisma kako bi se poboljšalo i olakšalo usvajanje izgovora stranog jezika. Poslije se taj cilj proširio i na usvajanje vještine čitanja na materinskom jeziku. Broj članova Društva tijekom prve godine povećao se na 58 u 12 uglavnom zaopadnoevropskih zemalja, da bi 1914. godine dosegao rekordan broj od 1751 člana u 40 zemalja. Danas Društvo ima oko 600 članova. Prvi svjetski rat je prekinuo rad Društva tako da je između 1914. i 1922. godine prestao izlaziti časopis Društva.

Od samog osnutka Društva postojala je ideja (Otto Jespersen) da to bude društvo za međunarodno fonetsko pismo a ne za fonetska pisma za pojedine jezike, čime bi se težište rada Društva pomaknulo od nastave stranih jezika prema fonetici te od čiste primjene prema teoriji. Iako to nije bilo prihvaćeno kao službeni program, sadržaj časopisa koji izdaje Društvo sve je više poprimao takvo obilježje, iako je nastava stranih jezika uvijek ostajala nezaobilazna tema.

Nakon osnutka Društva prvih su se mjeseci članovi međusobno obavještavali o svojem radu preko "cirkularnog pisma", a u svibnju 1886. izlazi i časopis koji se zove *Dhi Fonetik Ticer*. Godine 1889. ime časopisa je promijenjeno u *Le Maître Phonétique*, a francuski jezik postaje službeni jezik Društva. Pod tim imenom časopis izlazi do 1971. godine kad je preimenovan u *Journal of the International Phonetic Association (JIPA)* i tada je francuski zamijenjen engleskim kao službenim jezikom Društva. Od samog početka časopis je tiskan fonetskim pismom, i to ne samo ilustracije fonetske transkripcije nego i drugi prilozi. Međutim, 1971. uz ime mijenja se i ta tradicija, pa se časopis tiska tradicionalnom ortografijom. Iako mu je i dalje osnovna zadaća brinuti se o međunarodnom fonetskom pismu i donositi fonetske opise pojedinih jezika, časopis objavljuje i članke s područja eksperimentalne fonetike.

Prva fonetska abeceda koju je prihvatilo Društvo uz neke modifikacije bila je ona iz 1847. godine Isaaca Pitmana i Alexandera J. Ellisa. Kako je abeceda imala pragmatični cilj da bude jednostavna i prihvatljiva i za učenike i za

nastavnike stranih jezika, a nastala je na području zapadne Europe, bilo je prirodno da se prihvati latinička abeceda kao njezina osnovica. Promjene su se unosile tako što su ih članovi Društva predlagali i objavljivali u časopisu, a konačnu je odluku o njihovu prihvaćanju donosio Savjet Društva. Značajno je da su 1888. godine prihvaćena i načela izrade fonetskog pisma koja su u velikoj mjeri odredila sudbinu svih budućih promjena i revizije međunarodnog fonetskog pisma. Mislim da je vrijedno ta načela navesti i u ovom prikazu te ih usporediti s načelima iznesenim u ovom *Priručniku*.

Prilikom odabira između različitih prijedloga, koji su učinjeni za reviziju naše abecede vodili smo se sljedećim načelima koja vjerujemo da prihvaća većina naših čitatelja kao bitne za *praktični* sustav fonetskog pisma:

1. Mora postojati poseban znak za svaki poseban glasnik; to znači, za svaki glasnik koji može promijeniti značenje riječi ako se upotrijebi umjesto drugoga glasnika u istom jeziku.

2. Kad se bilo koji glasnik upotrebljava u nekoliko jezika, isti znak valja upotrijebiti za sve jezike. To se također odnosi na vrlo slične nijanse glasnika.

3. U abecedi valja upotrijebiti što je moguće više uobičajenih latiničnih slova; valja upotrijebiti što je manje moguće novih slova.

4. U pridavanju vrijednosti latiničnim slovima odlučivat će njihova međunarodna uporaba.

5. Nova slova moraju odgovarati glasnicima koje predstavljaju tako da slične na ranije upotrebljavana.

6. Diakritičke znakove valja izbjegavati jer zamaraju oči i komplicirani su za pisanje. (str. 196; prijevod D.H.)

Načela ovog *Priručnika*, iako mnogo razradenija, ipak zadržavaju osnovni smisao onih iz 1988. godine. Ta su načela prihvaćena na konvenciji Društva održanoj u Kielu (Njemačka) 1989. godine.

1. Međunarodno fonetsko društvo ima standardno fonetsko pismo koje se obično naziva inicijalima IPA, ili u nekim zemljama u kojima se ne govori engleski API. Ono je stvoreno prvenstveno da zadovolji praktične lingvističke potrebe, kao što su bilježenje fonetske i fonološke strukture jezika, pružanje učenicima stranih jezika fonetske transkripcije kao pomoći u usvajanju izgovora te izradba latiničke ortografije za jezike s drugačijom ortografijom ili za jezike koji ranije nisu imali svoje pismo. Veliki broj znakova i diakritika omogućuje prikazivanje finih razlika u kvaliteti glasnika, što IPA čini prikladnom za one discipline u kojima je potrebno predstaviti govorne glasnike.

2. Zadaća IPA jest da bude skup znakova za predstavljanje svih mogućih glasnika jezika svijeta. Za njihovo predstavljanje upotrebljava se niz fonetskih kategorija, kojima se opisuje kako se glasnici izgovaraju. Te kategorije definiraju niz prirodnih vrsta glasnika, koji djeluju prema fonološkim pravilima i povijesnim glasovnim promjenama. Znakovi IPA skraćeni su način prikazivanja nekih presjeka tih kategorija. Tako je [p] skraćeni način da se prikaže sjecište kategorija, bezvučan, dvousneni i zatvornik, [m] je sjecište kategorija, zvučan, dvousneni i

nosni itd. Glasovi koji su predstavljeni simbolima prvenstveno su oni koji razlikuju jednu riječ od druge u nekom jeziku.

3. U stvaranju IPA posvećena je pozornost ne samo adekvatnosti svakog znaka s fonetskog stajališta, nego i njegovoj prikladnost s tiskarskog stajališta. Nelatinični znakovi u IPA su usuglašeni, što je više moguće, s latiničnima. Na primjer, grčka slova u IPA latinične su adaptacije; budući da uobičajeni oblik grčkog slova *á* nije uskladen s latiničnim tipom slova, u IPA on ima oblik *â*. Društvo ne preporučuje uporabu znakova u kurzivu kao model za oblikovanje novih znakova.

4. U stvaranju i uporabi IPA vodi se sljedećim načelima:

- (a) Kada se dva glasnika u nekom jeziku upotrebljavaju za razlikovanje riječi, oni se moraju kad god je to moguće prikazati s dva različita znaka koji nemaju dijakritika. Moraju se upotrebljavati obična latinička slova kada je to prikladno, ali se mogu koristiti i drugi izvori znakova kada latiničko pismo nije odgovarajuće.
- (b) Kada su dva glasnika vrlo slična i ako nije poznato da se oni upotrebljavaju u bilo kojem jeziku za razlikovanje smisla izričaja, oni u pravilu moraju biti predstavljeni istim znakom. Posebni znakovi ili dijakritici ipak se mogu upotrebljavati za razlikovanje takvih glasnika kad je to potrebno.
- (c) Nije moguće potpuno se odreći uporabe dijakritika. Međunarodno fonetsko društvo savjetuje njihovu uporabu samo u sljedećim slučajevima:
 - (i) Za označavanje dužine, naglaska i tona.
 - (ii) Za predstavljanje sitnih nijansi glasnika.
 - (iii) Kada se uvođenjem jednog dijakritičkog znaka izbjegava nužnost oblikovanja niza novih simbola (npr. za predstavljanje nazalnih vokala).

5. U uporabi znakova za predstavljanje glasnika nekog jezika obično se vodi načelom fonološkog kontrasta. Svi jezici koriste ograničen broj samoglasnika i suglasnika koji mogu razlikovati značenje riječi; kontrast između engleskih *m* i *n* koristi se za razlikovanje riječi *met* i *net* i zato ta dva glasnika moraju biti predstavljeni s dva različita znaka. Tri *k*-glasnika u engleskim riječima *keep*, *cart*, *cool* mogu se čuti i osjetiti kao različiti glasnici, ali s lingvističkog ili fonološkog stajališta razlike nisu distinktivne i svi mogu biti predstavljeni istim znakom [k]. Isto se odnosi i na francuske *k*-glasnike u *qui*, *cas*, *cou* iako se oni fonetski razlikuju od odgovarajućih engleskih glasnika.

6. Društvo savjetuje da se fonetska transkripcija piše u uglatim zagradama []. Transkripcija kojom se bilježe samo fonološki kontrasti može se pisati između kosih zagrada / /.

7. Transkripcija se uvijek sastoji od niza znakova i niza pravila za njihovu interpretaciju. Dapače, IPA se sastoji od znakova i dijakritika čiji se smisao ne može potpuno otkriti iz pisanog opisa potrebnih fonetskih kategorija. Društvo svesrdno proporučuje da svatko tko namjerava upotrebljavati znakove prode vježbu kako bi naučio izgovarati i prepoznavati odgovarajuće glasnike s dovoljnim stupnjem točnosti. (str. 160-161; prijevod D.H.)

I druga su načela isticala fonemski karakter abecede. U devedesetim su godinama prošlog stoljeća uvedeni dijakritički znakovi za obilježavanje alofonskih varijanata i novi znakovi za jezike (npr. arapski), koji su fonetski udaljeni od engleskog, francuskog i njemačkog od kojih se u stvaranju abecede krenulo. Tako se abeceda postupno pretvarala u sredstvo opće fonetike i nije više bila samo način za opis uskog kruga jezika koji se uče u školi.

Prije ovog *Priručnika (Handbook)* Društvo je posljednji put revidiralo načela svojega rada i fonetsku abecedu 1949. godine u knjižici (50 stranica) *Principles of the Phonetic Association*. U *Principima* se nalazio kratak uvod o fonetskom opisu, primjeri uporabe fonetskih znakova i velik broj primjera koji su sadržavali kratak fonetski opis jezika i transkripciju prijevoda Ezopove basne *Sjeverni vjetar i sunce*. Osim toga, bilo je nekoliko obavijesti o Društvu i kratka povijest njegova postojanja otisnuta na koricama *Principa*.

Iako je *Priručnik* zasnovan na *Principima* u posljednjih se pedeset godina u fonetici toliko toga dogodilo da je on potpuno novo djelo sa znatno proširenim ciljevima i sadržajem. Knjiga je podijeljena u tri dijela. U prvom su dijelu (str. 1-38) navedena načela fonetskog opisa i neka teorijska pitanja odnosa tog opisa i fonetskog pisma te su navedeni znakovi fonetske abecede i primjeri njihove uporabe u pojedinim jezicima. U drugom su dijelu (str. 39-156) dane "ilustracije" fonetskog opisa za 29 jezika, čiji su opisi bili objavljeni u časopisu JIPA od 1986. godine do trenutka dok knjiga nije dovršena. Konačno, treći dio (str. 157-204) sadrži nekoliko priloga koji upotpunjuju prva dva dijela knjige.

Na početku knjige nakon Predgovora, a prije Uvodnog dijela na jednoj je stranici dana međunarodna fonetska abeceda u poznatom obliku karata u kojima su klasificirani glasnici i navedeni njihovi fonetski znakovi prema artikulacijskim kriterijima. Taj je prikaz revidiran 1993. i osuvremenjen 1996. godine. Fonetski su znakovi podijeljeni na sljedeći način: suglasnici (plučni), suglasnici (ne-plučni), samoglasnici, drugi znakovi, dijakritici i suprasegmenti. Karta je zapravo na jednoj stranici sažeta primjena fonetske teorije za potrebe grafičkog bilježenja govora.

Uvod je podijeljen na deset kraćih poglavlja u kojima se objašnjavaju načela izradbe karte. Najprije se odgovara na pitanje *Što je to međunarodno fonetsko pismo?* (1) tako što je dana kratka povijest Međunarodnog fonetskog društva i fonetskog pisma. Zatim se navode područja u kojima se IPA može upotrijebiti te se spominje konvencija u Kielu (1989) na kojoj je prihvaćeno sadašnje pismo, uz neke neznatne dorade, koje je naknadno unijelo Vijeće Društva. U sljedećem se dijelu objašnjava odnos između *fonetskog opisa i IPA karte* (2), a navode se teorijske pretpostavke o funkcioniranju govora i najboljem načinu njegova opisa. Prema tim načelima:

- neki su aspekti govora lingvistički relevantni dok drugi nisu,
- govor je moguće djelomice predstaviti kao niz diskretnih glasnika ili "segmenata",
- korisna je podjela segmenata na suglasnike i samoglasnike.

- suglasnike i samoglasnike moguće je opisati prema tome kako se proizvode i prema njihovim slušnim osobinama,
- osim segmenata niz "suprasegmentalnih" aspekata govora, kao što su naglasak i ton, valja prikazati neovisno o segmenatima.

Nastavak ovog poglavlja je sažeta deskriptivna fonetika, u kojoj se najprije objašnjava pojam govornog segmenta kao artikulacijskog pokreta koji ima svoj cilj i iako se taj cilj dostiže neprestanim kretanjem, često kontinuiranim i teško razgraničivim, govornih organa ili sonografskih prikaza, opravdava se prikaz govora kao niza segmenata. Nadalje, daje se fonetski opis prema organizaciji same karte: suglasnici (plućni), suglasnici (ne-plućni), samoglasnici, drugi znakovi, dijakritici i suprasegmenti. U trećem se dijelu daje praktičan vodič za *IPA bilježenje* (3) tako da se navode primjeri za uporabu svakog pojedinog IPA znaka iz različitih jezika, uključujući mnoge egzotične jezike. Zatim se još jedanput ističe *fonemsko načelo* (4) transkripcije koje je bilo od same pojave IPA istaknuto u zahtjevu da "svaki distinktivni glasnik ima svoj znak", što je u lingvističkoj teoriji dvadesetog stoljeća formulirano u pojmu fonema. Međutim, ipak se navode i mogućnosti IPA da se ako je potrebno, obilježavaju alofoni, ili neke specifičnosti izgovora pojedinih glasnika te razlike u izgovoru glasnika između pojedinih jezika. U odjeljku o *širokoj i uskoj transkripciji* (5) široka se transkripcija određuje kao fonemska a time i sistemska, jer za njezinu uporabu valja poznavati fonološki sustav jezika. A uska (općefonetska) transkripcija jest ona koja obično pretpostavlja detaljniji prikaz realizacije fonema. Ona može biti impresionistička kada se prikazuje neki nov, nepoznat jezik i kada u njezinoj podlozi zbog toga ne može biti fonološki sustav toga jezika. Uska transkripcija može biti i alofonska ako je fonološki sustav jezika poznat, ali se u transkripciji njegova realizacija želi detaljno prikazati. Stupanj "uskoće" uske transkripcije u tome slučaju može varirati prema potrebama. Svaki oblik transkripcije pretpostavlja i neka pravila, "konvencije" kojima se može pojednostaviti transkripcijski prikaz nekih glasnika, jer ih pokriva neko pravilo. *IPA transkripcija za pojedini jezik* (6) može varirati, jer se u jeziku mogu pojaviti različite realizacije nekih fonema u različitim, npr. regionalnim idiolektima ili mogu postojati različiti fonološki opisi jezika koji preferiraju različite znakove za iste foneme budući da izdvajaju različita razlikovna obilježja za jedan te isti fonem. Nekoliko praktičnih napomena o tome *kako raditi s IPA* (7) upućuje čitatelja na imena za pojedine fonetske znakove (npr. š - s s kvačicom); kako rukom pisati transkripciju; kako olakšati posao tiskarima u snalaženju sa specifičnim IPA znakovima osobito ako su razlike među njima male; kako koristiti IPA na kompjutoru i u Braillovu pismu. Iako je IPA prvenstveno namijenjena za fonološki osnovanu transkripciju normalnoga govora, javljaju se potrebe da se *ide i dalje od IPA* (8), tj. da se grafički zabilježe paralingvističke osobine govora (kvaliteta glasa, visina osnovnog tona, tempo), kojima se prenose obavijesti o emocionalnom stanju govornika i njegovim stavovima što su informacije osobito važne u proučavanju komunikacijskih odnosa sugovornika u razgovoru. Nadalje, potreba za dodatnim fonetskim znakovima javlja se u kliničkoj praksi kada valja zabilježiti odstupanja od

govornog standarda u različitim oblicima govorne patologije. I konačno, u bilježenju usvajajnja govora u dječjem razvoju kada se pojavljuju glasnici i prozodijski oblici za koje nisu predviđeni znakovi u IPA, valja ići dalje od IPA. U ovom je priručniku zato predložen sustav znakova za transkripciju nelingvističkih govornih fenomena i nekih drugih aspekata govora, kao što je govor koji odstupa od standarda ili je patološki. Među *problematična pitanja* (9) ubrojana su pitanja segmentacije onda kada nije poznat fonološki sustav jezika, uskladjivanje transkripcije i govora kada se akustička slika govora (sonagram) može podijeliti na drugačiji i obično veći broj segmenta od govornih segmentata, tj. glasnika, te napokon transkribira li se ono što je govornik rekao ili ono što slušatelj čuje budući da govornici mogu ostvarivati svoj govor s različitim stupnjem izgovorne preciznosti i jasnoće. U posljednjem se odjeljku raspravlja o odnosu *IPA i fonološke teorije* (10) i zaključuje se da razvoj fonološke teorije (teorija razlikovnih obilježja, Firthova prozodijska analiza i autosegmentalna fonologija) nije imao veći utjecaj na IPA te da ona ostaje vjerna svojim početnim načelima više od jednog stoljeća.

U drugom dijelu knjige ilustrira se primjena IPA na primjerima fonetskih opisa za 29 jezika. Svaki je jezik opisan na 4 do 6 stranica tako da je uvodno u nekoliko rečenica navedena porodica jezika kojoj pripada, eventualno povijesno određenje i područje gdje se govori, zatim je opisan suglasnički sustav (tablica i primjeri), vokalski sustav (izgovorni trapez i primjeri), prozodijski sustav te neka pravila i fonetske pojave u povezanom govoru. Na kraju je dana ortografska i transkribirana verzija prijevoda Ezopove basne *Sjeverni vjetar i sunce*. Za naše je čitatelje važno napomenuti da se među ilustriranim jezicima našao i hrvatski opis, koji su priredili Ernestina Landau, Mijo Lončarić, Damir Horga i Ivo Skarić. Knjiga ima i CD na kojem su ozvučene ilustracije fonetskog opisa pojedinih jezika. Basnu je na hrvatskom jeziku pročitala Jasmina Nikić.

Treći dio knjige sadrži pet priloga: 1. Načela Međunarodnog fonetskog društva, 2. Kompjutorsko kodiranje IPA znakova, 3. Proširenje IPA: ExtIPA karta (za govorne poremećaje), 4. O Međunarodnom fonetskom društvu (Povijest Društva, Statut i propisi Društva) i 5. Uvećane karte fonetskih znakova.

Knjiga je vrijedan fonetski alat i dobrodošla je za sve one koji se bave govorom te u svojem radu nailaze na fonetsku transkripciju bilo da čitaju stručnu literaturu ili sami žele nešto transkribirati. Ona teži ujednačavanju različitih fonetskih pisama, što bi pridonijelo lakšem snalaženju u fonetskoj literaturi. Ona može biti i priručnik za nastavu opće fonetike jer opisom fonetskih sustava tridesetak jezika omogućuje da se objašnjavaju i neke opće fonetske zakonitosti. Zato *Priručnik* možemo preporučiti zaista kao knjigu koja bi bila svakom fonetičaru svakodnevno pri ruci.

Damir Horga
Faculty of Philosophy, Zagreb
Croatia

**HANDBOOK OF THE INTERNATIONAL PHONETIC ASSOCIATION.
A GUIDE TO THE USE OF THE INTERNATIONAL PHONETIC
ALPHABET**

SUMMARY

The Handbook of the International Phonetic Association (IPA) - A Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet - is critically reviewed, including the principles of use of the international phonetic alphabet contained therein. A brief history of the Association is included as well.

Keywords: phonetic alphabet, IPA transcription
